

Vydává Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd ve spolupráci s Českou národní bankou a Ministerstvem financí ČR prostřednictvím A.L.L. production, s.r.o., Praha

© UK Praha, Fakulta sociálních věd

Published by Charles University, Prague, Faculty of Social Sciences, in cooperation with the Czech National Bank and the Ministry of Finance of the CR, through the A.L.L. production, Ltd., Prague
© Charles University, Prague, Faculty of Social Sciences

Časopis je dokumentován v Social Science Citation Index (<http://www.isinet.com/>) a v elektronické verzi indexu EconLit (<http://www.econlit.org/>).

The journal is monitored by the Social Science Citation Index (<http://www.isinet.com/>) and the electronic EconLit index (<http://www.econlit.org/>).

OBSAH

- Kateřina ŠMÍDKOVÁ: Srovnání alternativních měnových pravidel v modelu české ekonomiky 258
Richard PODPIERA: Efektivnost českého finančního trhu ve světle snižování úrokových sazeb 270

Přehledy

- David MAREK: Zkušenosti zemí uplatňujících strategii cílování inflace 283

Semináře ČSE

- Martin ČIHÁK: Platové rozdíly a segregace mužů a žen v ČR 294
Konstituční ekonomie 298

Daňové judikáty

- Výběr ze soudních rozhodnutí ve věcech daní 9–10/2000 302

Uprostřed čísla:

Quarterly Economic and Fiscal Bulletin of the Czech Republic No. 22

CONTENTS

- Kateřina ŠMÍDKOVÁ: Comparison of Monetary Policy Rules Using a Czech Economy Model 258
Richard PODPIERA: Czech Financial Market Efficiency in Light of Recent Interest Rates Cuts 270

Surveys

- David MAREK: Inflation Targeting Countries' Experience 283

CEA Seminars

- Martin ČIHÁK: Gender Wage Differentials in the Czech Republic 294
Constitutional Economics 298

Tax Judicial Decisions

- Abstract from Court Decisions Concerning Taxation No. 9–10/2000 302

In the middle of this issue:

Quarterly Economic and Fiscal Bulletin of the Czech Republic No. 22

Toto číslo předáno do sazby: 29. 3. 2000

Souhlas k tisku: 3. 5. 2000

*Autorská práva vykonává vydavatel (viz § 4 zák. 35 / 1965 Sb. ve znění změn a doplňků). Užití částí nebo celku publikovaných textů – vč. publikovaných zpracovaných znění judikátů –, rozmnožování a šíření jakýmkoli způsobem (zejména mechanickým nebo elektronickým) bez výslovného svolení vydavatele je **zakázáno**.*

Redakce prosí autory, aby při předávání příspěvků uváděli celé své jméno, adresu domů i na pracoviště, telefonní, faxové a e-mailové spojení. K příspěvku je nezbytné přiložit anglické resumé (o rozsahu maximálně 150 slov). Příspěvek by neměl přesáhnout 25 normovaných rukopisných stran, a to včetně grafů a tabulek. Pro elektronickou podobu prosíme používejte program Word (až do verze 97).

*Redakce předpokládá, že příspěvek nabízený k publikaci v tomto časopise je **originální**, tedy že dosud nebyl nabídnut a bez souhlasu redakce ani nebude nabídnut k publikaci jiné redakci nebo jinému vydavateli. Pokud tomu tak není, prosíme o písemné sdělení této skutečnosti.*

SEMINÁŘE ČSE

DT: 331.215 (437)

Klíčová slova: ekonomie trhu práce – diskriminace podle pohlaví – segregace

Platové rozdíly a segregace mužů a žen v ČR

Informace z 16. semináře České společnosti ekonomické v řadě „Ekonomické teorie a česká ekonomika“, konaného v lednu 2000

Na úvod roku 2000 uspořádala Česká společnost ekonomická seminář pod názvem „Muži vs. ženy na trhu práce: trocha empirie“. K uspořádání tohoto semináře nás vedly dva hlavní důvody. Tím prvním byla skutečnost, že otázka mzdové diferenciace představuje zajímavé a široké výzkumné pole, které nabývá na významu s pokračující konvergencí České republiky k vyspělým zemím západního světa. Druhým a neméně důležitým důvodem byla skutečnost, že vznikla zřejmě první výzkumná práce, která empiricky analyzuje faktory rozdílů mezd mužů a žen v ČR; autorem této studie je *Štěpán Jurajda* (mj. CERGE UK – NHÚ AV ČR a Princeton University). Štěpán Jurajda vystoupil na lednovém semináři jako hlavní řečník.

V úvodní části svého vystoupení Štěpán Jurajda stručně shrnul výsledky předchozího teoretického a empirického výzkumu v oblasti diskriminace. Uvedl, že podle obvyklé definice se diskriminací v ekonomickém životě rozumí pracovní rozhodnutí zaměstnavatele založené na jedné z tzv. chráněných charakteristik zaměstnance (barva pleti, pohlaví, věk), nikoliv na produktivitě zaměstnance. Diskriminace na trhu práce má dvě základní formy: segregaci a platovou diskriminaci. Například k rasové diskriminaci dochází, když dva pracující se stejnou produktivitou, ale s jiným etnickým původem dostávají jinou mzdu; k rasové segregaci dochází, když etnický původ ovlivňuje pracovní zařazení nebo najímání či propouštění. Studium diskriminace na trhu práce se ekonomové začali důkladněji zabývat v reakci na průkopnické práce Garyho Beckera v padesátých letech.¹ Becker zavedl model obsahující „diskriminační preference“ zaměstnavatelů, kteří jsou ochotni zaplatit vyšší mzdu některému typu pracujících. Následná vědecká diskuze se věnovala otázce, zda kompetitivní trhy v dlouhém období takovouto diskriminaci potlačí. Jednou z teoretických nevýhod Beckerova modelu je skutečnost, že není založen na maximalizaci zisku. Arrow a Phelps proto v sedmdesátých letech nezávisle na sobě vyvinuli koncept statistické diskriminace, založený na pokrocích v teorii asymetrické informace. Tyto modely nepostulují žádné „diskriminační preference“ na straně zaměstnavatelů, ale předpokládají, že firmy používají jako efektivní způsob určování neznámé produktivity daného pracovníka skupinové charakteristiky (průměry). Takovéto třídění na první pohled zvyšuje efektivitu trhu práce, může však vést také k negativnímu dopadu na kvalitu skupin, které jsou v populaci podprůměrné. Například český zaměstnavatel tak určí neznámou produktivitu konkrétního romského uchazeče o práci jako relativně nízkou (na základě své představy o průměrné produktivitě celého etnika); to ale může vést k tomu, že tento pracovník nebude mít důvod svou individuální produktivitu zvyšovat ani udržovat.

Štěpán Jurajda upozornil, že samotný rozdíl v platech ještě nemusí znamenat diskriminaci. Spojené státy i země Evropské unie však hlídají dodržování tří základních

¹ G. Beckerovi byl věnovan poslední seminář ČSE v roce 1999 – viz *Finance a úvěr*, 2000, č. 2.

zásad: stejný plat za stejnou práci, stejný plat za práci stejné hodnoty a stejné pracovní příležitosti pro všechny bez rozdílu pohlaví a barvy pleti. Všechna tato pravidla by se měla již letos výslovně objevit i v českém zákoníku práce. Pravidlo stejného platu za stejnou práci má za cíl sjednotit platy zaměstnanců, kteří pracují ve stejném podniku a vykonávají tutéž práci. Druhé pravidlo pak srovnává platy těch, kteří vykonávají práci stejné hodnoty, což může představovat i dvě různá povolání a pracovní náplně (obvykle ve stejném podniku). Pravidlo stejných pracovních příležitostí pak snižuje platové rozdíly plynoucí ze segregace, neboť omezuje diskriminaci při nájímání, propouštění či povyšování. Každé antidiskriminační opatření ovlivňuje jinou část celkového platového rozdílu mužů a žen. Efektivnost těchto opatření při snižování celkového platového rozdílu mezi pohlavími proto závisí na relativní velikosti jednotlivých částí tohoto celkového rozdílu. Výzkumu na toto téma se věnuje rozsáhlá empirická literatura; její stručný přehled je obsažen v práci (Jurajda, 2000).

Štěpán Jurajda citoval čerstvou studii organizace UNICEF, podle které celkový platový rozdíl mezi muži a ženami se v průběhu transformace ve střední a východní Evropě téměř nezměnil a pohyboval se okolo 30 procent. Podle Jurajdy to lze vysvětlit kombinací dvou protichůdných trendů. Na jedné straně se zvýšila diferenciacce mezd, což vzhledem k většímu zastoupení žen v nízkopříjmových povoláních bylo spojeno s relativním zhoršením mzdového postavení žen vůči například řídicím pracovníkům-mužům. Na druhé straně ale za posledních deset let odešlo z trhu práce více žen než mužů. Na trhu práce přitom zůstávaly spíše ženy s vyššími výdělky, zatímco ženy s nižšími pracovními příjmy spíše přešly na systém sociálních podpor; to způsobovalo zvýšení průměrného platu pracujících žen, takže rozdíl platů mezi oběma pohlavími zůstal v průměru zachován.

Data a výsledky

Jádrum vystoupení Štěpána Jurajdy byla prezentace výsledků jeho vlastního výzkumu. Cílem zkoumání bylo identifikovat zdroje mzdového rozdílu, které lze označit jako pravděpodobná porušení jednoho či více z výše zmíněných antidiskriminačních pravidel. Hlavní předností Jurajdovy studie je skutečnost, že vychází z unikátního souboru velmi podrobných mikroekonomických údajů. Konkrétně jde o databázi „Informační systém o průměrných výdělcích“, kterou vytváří firma Trexima Zlín, s.r.o., pro Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR. V rámci tohoto čtvrtletního šetření nahlašuje každá firma přesně definovanou hodinovou mzdu za téměř všechny své zaměstnance. K analýze jsou využity firmy nad 100 zaměstnanců. V analyzované databázi byly údaje o celkem 663 firmách a jejich 726 590 zaměstnancích za první čtvrtletí roku 1998. Vzhledem k výrazným rozdílům mezi podnikatelskou a veřejnou sférou (školství, zdravotnictví a státní správa v ČR například zaměstnává třikrát více žen než mužů) uváděl Jurajda všechny empirické výsledky odděleně pro oba sektory.

Díky podrobným údajům mohl Štěpán Jurajda velmi detailně studovat především účinky segregace. Rozlišoval přitom tři typy segregace: mezifiremní, do různých povolání a v rámci jednotlivých firem. Mezifiremní segregaci se označuje stav, kdy platy žen mohou být nižší než platy mužů, protože ženy obvykle pracují pro zaměstnavatele, kteří vyplácejí nízké platy (např. ve školství). Segregací do různých povolání se označuje skutečnost, že ženy častěji pracují v povoláních, v nichž jsou nízké výdělky (např. jako zdravotní sestry). Segregací vnitřifiremní se rozumí stav, kdy ačkoli je v daném povolání nebo firmě poměrné zastoupení žen a mužů stejné, přesto dochází k „shlukování“ žen do skupin, v nichž je výdělek nižší. Právě díky zahrnutí segregace uvnitř firem – která dosud v transformačních ekonomikách měřena nebyla – je Jurajdova práce ojedinělá.

Jednoduchá analýza vstupních dat potvrzuje, že ve veřejné sféře, kde jsou mzdy většinou určovány tabulkově, jsou rozdíly menší než ve většině podnikatelského sektoru, kde regulace mzdové tvorby neexistuje. Platí také, že malé firmy mají o něco

menší celkový rozdíl platů podle pohlaví než firmy velké. Platové rozdíly mezi pohlavími jsou dále nižší pro pracující s nižším vzděláním a pro mladší věkové kategorie. Nárůst mzdových rozdílů s věkem je pravděpodobně způsoben mateřstvím, avšak vzniklé rozdíly přetrvávají i pro pracující nad 50 let.

Štěpán Jurajda šel ve svém výzkumu dále a pokusil se přisoudit tyto celkové platové rozdíly jednotlivým faktorům. Jeho analýza byla založena na lineárních regresech logaritmu hodinové mzdy vůči několika vysvětlujícím charakteristikám pracujících a firem najednou (šlo o různé varianty metody nejmenších čtverců). Klíčový závěr Jurajdovy studie říká, že poměrně velká část – zhruba dvě třetiny – celkového rozdílu mezi platy mužů a žen v ČR připadá na „čistou“ mzdovou diskriminaci. Tento závěr představuje určitou odlišnost oproti výsledkům podobných empirických studií pro zahraničí, kde často hraje větší úlohu segregace a menší úlohu samotná mzdová diskriminace – viz např. práce (Ogloblin, 1999), která tvrdí, že naprostá většina platového rozdílu mezi pohlavími v Rusku je důsledkem segregací do různých povolání. Podle Jurajdovy analýzy se naopak ukazuje, že hlavní příčinou mzdových rozdílů v ČR není koncentrace žen v málo placeném školství, zdravotnictví a státní správě. I když segregace žen do nízkopříjmových povolání, firem a pracovních skupin hraje důležitou roli a dá se jí přičíst zhruba třetina celkových platových rozdílů mezi pohlavími, velké rozdíly především zůstávají mezi muži a ženami na stejném pracovišti a tyto rozdíly jsou ve srovnání s rozpočtovou sférou v podnikatelské sféře řádově dvojnásobné. Jako horní hranice platové diskriminace v podnikatelském sektoru pak platí, že ženy přicházejí v důsledku diskriminace o téměř pětinu svých mezd.

Diskuze

Prezentovaná studie je zprávou o pokračujícím výzkumu, takže některé její dílčí výsledky budou autorem pravděpodobně rozpracovány a upřesněny. Určité náměty pro další výzkum vyplynuly i z diskuze na semináři, která se dotkla jak otázek statistického rázu, tak témat spíše hospodářsko-politických, například jaké jsou možnosti a limity státní ingerence při odstraňování mzdové diskriminace.

Diskuzi vyvolal například dílčí závěr Jurajdovy studie, podle něhož jsou do firem s ženami ve vedoucích pozicích najímány spíše ženy (a naopak). Někteří diskutující zpochybňovali obecnost tohoto závěru a poukazovali na zkušenosti z praxe svědčící o pravém opaku. Podle Štěpána Jurajdy je nicméně jeho závěr v souladu s údaji v jeho databázi a je statisticky významný. Upozornil nicméně, že jde jen o podmíněnou korelaci, ze které nelze nic bezpečně tvrdit o směru kauzální vazby. Moderátor, *Miroslav Singer*, k tomu podotkl, že směr kauzality může skutečně být zcela opačný: ve feminizovaných profesích se častěji do vedení dostanou ženy – typickým příkladem je vrchní sestra. Diskutována byla v této souvislosti také otázka, do jaké míry může být výsledek přijímacího řízení ovlivněn pohlavím vedoucí(ho) oddělení lidských zdrojů v dané firmě. Podle Miroslava Singera se ale pracovníci lidských zdrojů podílejí spíše na technickém zajištění výběru kandidátů a věcně na něj mají jen okrajový vliv.

Diskutovány byly i hospodářsko-politické implikace Jurajdových výsledků. Štěpán Jurajda prezentoval svůj názor, že aktivní politika typu pozitivní diskriminace může mít dílčí pozitivní úlohu v tom, že poskytne „rolí“: pokud se díky ní dostane několik žen do daného povolání, odvětví či do manažerské funkce, i ostatní ženy si řeknou, že zde není žádný „skleněný strop“, že i ony to mohou dokázat, a začnou se podle toho chovat.

Z dalších probíraných témat uveďme například otázky, jak je možné odhadovat vliv mzdové diskriminace na výkonnost ekonomiky a zda jsou spíše mzdy mužů nadhodnoceny, nebo mzdy žen podhodnoceny. Za zmínku stojí také vystoupení jedné z přítomných pracovnic Ministerstva práce a sociálních věcí ČR, která upozornila na to, že i když onen zhruba třicetiprocentní rozdíl mezi mzdami žen a mužů není v mezinárodním srovnání nadprůměrně veliký, bohužel v posledních dvou letech vykazuje tento rozdíl jednoznačně trend ke zhoršování.

LITERATURA

FILER, R. – JURAJDA, Š. – PLÁNOVSKÝ, J. (1999): Education and Wages in the Czech and Slovak Republics during Transition. *Labour Economics*, 1999, 6 (4), pp. 581–593.

JURAJDA, Š. (2000): Gender Wage Gap and Segregation in Late Transition. *CERGE-EI Discussion Paper*, 2000, No. 1.

OGLOBLIN, C. G. (1999): The Gender Earnings Differential in the Russian Transition Economy. *Industrial and Labor Relations Review*, 52(4), 1999, 602-27.

SUMMARY

JEL Classification: C21, J31, J70,

Keywords: labor economics – gender discrimination – segregation

Gender Wage Differentials in the Czech Republic

Martin ČIHÁK – Komerční banka, a.s., Prague; CERGE, Charles University, Prague; Member, Executive Board of the Czech Economic Association

The article summarizes the main points discussed at the seminar „Women vs. Men in the Czech Labour Market“ held by the Czech Economic Association in January 2000. The main speaker, Dr. Štěpán Jurajda (CERGE UK, Princeton University), presented his current working paper, which analyses gender wage differentials in the Czech Republic using detailed microeconomic data. According to the key finding of Jurajda’s paper, a larger part—roughly two-thirds—of the total differential between the wages of men and women in the Czech Republic can be attributed to „pure“ wage discrimination. This conclusion differs from the conclusions of similar studies undertaken in other countries, which suggested that segregation is more important in explaining gender wage disparity. Dr. Jurajda’s model, however, does not control for the influence of motherhood, as the data remain scarce.

Konstituční ekonomie

Informace z 17. semináře České společnosti ekonomické v řadě „Ekonomické teorie a česká ekonomika“, konaného v únoru 2000

V únoru 2000 se v rámci České společnosti ekonomické uskutečnil seminář na téma „Konstituční ekonomie“. Hlavním vystupujícím byl prof. *Karel Kouba*, legenda české ekonomie a jeden z nejoblíbenějších pedagogů na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze. Karel Kouba pojal své vystoupení tak, že jeho cílem není předkládat hotové pravdy, ale spíše nastínit spektrum otázek, které konstituční ekonomie zkoumá, a metody zkoumání. Pečlivě vymezil teoretické zázemí konstituční ekonomie, její důraz na metodologický individualismus a také důvody toho, proč se konstituční ekonomie vyčlenila z teorie veřejné volby. Dále se zabýval např. analýzou koordinovaných rozhodnutí, konstitučními a postkonstitučními smlouvami, politickými trhy, vztahem jednotlivce a státu, funkcemi státu a konstitučními přístupy ke zdokonalování institucí. Podrobněji se zaměřil zejména na dílo Jamese Buchanana, hlavního představitel konstituční ekonomie v 80. letech. Kromě toho Karel Kouba zmínil i vazby konstituční ekonomie na dílo F. A. Hayeka.

Východiska konstituční ekonomie

Konstituční ekonomie explicitně analyzuje instituce a zabývá se volbou alternativních omezení, alternativních pravidel. Odchyluje se tím od neoklasického „hlavního proudu“, který se soustřeďuje pouze na průzkum volby jednotlivce v rámci daných omezení. Zakladatelé konstituční ekonomie se programově vracejí k Adamu Smithovi a k jeho pojetí politické ekonomie jako vědy o zákonodárství ve smyslu vědeckého uvažování o volbě pravidel. Konstituční ekonomie se vymezila jako samostatná vědní disciplína v průběhu 80. let, zpočátku především v USA, ale rychle se rozšířila i do dalších zemí. Od roku 1990 sehraává v jejím rozvoji důležitou roli periodikum *Constitutional Political Economy*.

Autoři v projektu konstituční ekonomie hledají odpovědi na dosud neuspokojivě zodpovězené otázky typu: Jak vysvětlit vznik a vývoj institucí chápaných jako pravidla? Jakou úlohu při dodržování a vynucování platných pravidel hraje stát a morální kodex? Jakou úlohu při interpretaci platných pravidel mají expektae? Jaká role individuálních a skupinových zájmů v procesu zdokonalování institucí? Proč zdokonalování institucionálních struktur naráží na silné bariéry a vede často k nezdaru? Proč hra distribučních politik vede k tomu, že politik, aktér-zákonodárce, který prosadí spíše úžeji vymezené skupinové zájmy než zájmy širší obce, má větší šanci na přežití na politických trzích? Konstituční ekonomie usiluje podle Karla Kouby o to, aby se stala integrální součástí politické kultury soudobé demokratické společnosti. Protagonisté konstituční ekonomie přitom odmítají snahu ekonomů vystupovat v úloze poradců politiků. J. Buchanan dokonce považuje mesianistické, spasitelské pojetí úlohy ekonomů za „nejvyšší projev zhoubné morální pýchy“.

Základním metodologickým východiskem konstituční ekonomie při hledání odpovědí na výše uvedené otázky je autonomní jednatel. Konstituční ekonomie odmítá „agregovanou funkci blahobytu“, používanou standardně v teorii blahobytu. Konstituční ekonomii zajímá proces řešení odlišných a potenciálně konfliktních zájmů cestou konsenzuální dohody. Výzkumným ohniskem není dohoda nebo konflikt případ

od případu, nýbrž dlouhodobý institucionální rámec pro interakce a kooperaci jednotlivců. V konstituční ekonomii jde o návrat ke Smithovu pojetí sebezájmu jednotlivce při směně, přičemž analýza je rozšířena i na politiku chápanou jako směnu. Karel Kouba v této souvislosti připomněl, že sebezájem bývá často mylně ztotožňován s egoistickými zájmy, chamtivostí a nemravností. Podle Karla Kouby je homo oeconomicus chápán v konstituční ekonomii spíše jako analytický než jako empiricky testovatelný model chování, který v realitě nevyklučuje celou škálu hodnot od egoizmu až po altruismus.

Jádrum konstituční ekonomie je smluvní paradigma. Karel Kouba upozornil, že například podle Buchanana je ekonomie „věda o směně“ či „věda o smlouvě“ spíše než věda založená na maximalizačním principu alokace zdrojů. Koncept agregované efektivity ve spojitosti s normativními variantami funkce sociálního blahobytu je z tohoto hlediska funkčním omylem. Konstituční ekonomie zkoumá vlastnosti pravidel, která vznikají kooperací a dohodou, v rámci prostoru výhodných přínosů. Smluvní paradigma, které směřuje cestou kooperace a konsenzu k rozhodnutí o pravidlech v dlouhodobém zájmu všech účastníků, je přitom principem neúplným, katektickým. To je podstatná odlišnost oproti jednoznačnému maximalizačnímu paradigmatu ekonomie neoklasické.

Představitelé konstituční ekonomie upozorňují na externí náklady, které dopadají na jednotlivce při kolektivních aktivitách. V kolektivním rozhodování jednotlivců o veřejných statcích jde o politické transakční náklady. Jsou to náklady na dosažení a vynucení politické dohody, která se týká úlohy vlády. Politické transakční náklady zahrnují informační a jiné náklady, jestliže jednatel má motivy pro účast v kolektivním rozhodnutí. Rozhodování o změně pravidel je většinou zatíženo vysokým stupněm nejistoty, pokud jde o budoucí důsledky pro jednotlivce. Tento „závoj nejistoty“ hraje při změně pravidel jinou roli než při rozhodování v rámci platných pravidel. Za určitých podmínek usnadňuje shodu o nových pravidlech.

Jednatel, politické trhy a stát

Konstituční ekonomie rozšiřuje tradiční analýzu trhu na politiku, kterou chápe jako směnu odehrávající se na politických trzích. Rovněž veřejný zájem chápe jinak než teorie blahobytu – veřejný zájem nepadá z nebe politickým rozhodnutím státu. Veřejný zájem a vymezení veřejných statků důsledně odvozuje ze zájmů jednotlivce a z jeho rozhodnutí sdílet náklady kolektivní spotřeby, jestliže je to pro něj výhodnější než činit tak soukromou cestou.

Konstituční ekonomie dominantně zajímá ochrana svobody jednotlivce státem. Základní zárukou svobody jednotlivce v rámci zákona je politický řád, který respektuje vlastnická oprávnění. Proto konstituční ekonomie nevěnuje příliš pozornost vzniku státu, ale funkcím státu. Rozlišuje přitom ochrannou a produktivní funkci státu. Ochranná funkce státu spočívá v ochraně svobody jednotlivce dodržováním a vynucováním platných zákonných pravidel. Produktivní funkce státu spočívá v poskytování veřejných statků jednotlivcům na základě smlouvy. K této produktivní funkci státu patří také „produkce“ zákonů; ty rovněž představují specifický veřejný statek zásadního významu. Konstituční politická ekonomie se těmito funkcemi státu zabývá v rámci svého smluvního paradigmatu se záměrem zkoumat podmínky a prostor pro kultivaci institucí.

Konstituční ekonomie zkoumá vlastnosti majoritního hlasování jako běžné demokratické metody změn institucí. Majoritní hlasování zahrnuje možnost poškozování menšiny, a tím i nové konflikty. Proto konstituční politická ekonomie analyzuje distribuční účinky alternativních politik, jako jsou například změny daňových soustav, podmínek veřejných dluhů i jejich splácení a poskytování nebo omezování veřejných statků. Konstituční ekonomie zkoumá především distribuční spravedlnost ve smyslu kritérií Pareta i Rawlse. Změna pravidel s nerovnými nebo přímo negativními distribučními účinky je zdrojem nových konfliktů. Proto konstituční politická ekonomie hledá shodu na základě co nejširšího uplatnění Wicksellova principu jednomyslnosti. Staví otázku, zda sledování rovnosti podílu na výsledcích změněných pravidel hry je

institucionálně dosažitelné. Tím se liší od ortodoxní koncepce, která bez bližší analýzy předpokládá, že maximalizačním postupem lze dosáhnout jediného „nejlepšího“ řešení. Tento tradiční normativní postup zakrývá podle Karla Kouby vznik konfliktu mezi „efektivností“ a „rovností“.

Karel Kouba upozornil, že nepříznivé okolnosti pro nerovné rozdělení výsledků pravidel platí zvýšenou měrou pro tranzitivní země. To vyplývá nejen z celkové povahy systémových změn. Vývoj k tržnímu řádu směřuje k větší diferenciaci jednotlivců v distribučním procesu. Kromě této přirozené diferenciacce došlo ve všech tranzitivních zemích k silné diferenciaci na „winners and losers“ v důsledku i jiných vlivů. Došlo k zahuštění politické scény netransparentními skupinovými zájmy, které z partikulárních pozic a asymetrického přístupu k informacím silně ovlivňují funkce státu a vývoj právního řádu.

V malých skupinách, dobrovolných sdruženích, nestátních organizacích, komunitách a lokálních vládách jsou pro konsenzuální institucionální změny podmínky příznivější. Proto jsou podle Karla Kouby jednou z cest zdokonalení institucí velkých společenství federalizace a decentralizace, i když má tato cesta omezený prostor a účinky.

Svůj výklad zakončil Karel Kouba konstatováním, že konstituční politická ekonomie zůstává mladým výzkumným programem a výzvou, jak zkoumat prostor a cesty dostupných řešení potenciálních i reálných konfliktů každodenního života a hospodářských politik cestou konsenzuální změny pravidel.

Diskuze

Vystoupení Karla Kouby obsahovalo celou řadu otázek, na které navázala následná diskuze. Zajímavá část této diskuze se týkala tématu „selhání veřejné volby a paretovska efektivnost“ a proběhla mezi Karlem Koubou, *Jiřím Kinkorem* a dalšími účastníky. Podle Jiřího Kinkora je veřejná volba „slepou uličkou“ a spolu s konstituční ekonomikou se „hroutí v důsledku své fundamentálně chybné filozofie poznání, filozofie subjektivismu a skepticizmu“. Jiří Kinkor také na semináři zaútočil na paretovska kritérium, které podle jeho názoru tvoří základ pro velkou část jak teorie veřejné volby, tak konstituční ekonomie. Karel Kouba především trval na striktním odlišování teorie veřejné volby, vůči níž Kinkorovy námitky částečně platí, a konstituční politické ekonomie, která Kinkorovými námitkami zasažena není. V bulletinu ze semináře je přetištěn text *Martina Gregora*, studenta u prof. Karla Kouby na Fakultě sociálních věd UK, reagující podrobněji na Kinkorovy námitky. Podle Gregora není pravda, že paretovska standard je normativním kritériem ani že paretovska kritérium je úhelným kamenem konstituční ekonomie. Martin Gregor zmiňuje otázky řešené moderní konstituční ekonomikou, které nejsou pokryty paretovska kritériem.

V diskuzi byla probírána i řada dalších témat, z nichž uvedme alespoň otázku vztahu konstituční ekonomie a tzv. přirozených práv. Přední konstituční ekonomové otázku přirozených práv z oblasti smluvního paradigmatu, a tím z oblasti svého zkoumání, explicitně vylučují. Karel Kouba nicméně označil tento postoj za poněkud diskutabilní a upozornil jednak na hluboké kořeny teorie přirozených práv v anglosaské kultuře, jednak na to, že oblast základních lidských práv a svobod je dnes předmětem smluv mezistátních seskupení.

Jeden z účastníků semináře se ptal, k čemu jsou ekonomové, když se zříkají odpovědnosti a váhají s tím, vystupovat jako rádci. Karel Kouba konstatoval, že odpovědnost politiků a představitelů společenských věd je zřetelně odlišná, protože ekonomie dosud nemá uspokojivé odpovědi na některé makroekonomické, mikroekonomické a institucionální otázky, a proto nabádal ekonomy k veliké zdrženlivosti.

Martin ČIHÁK*

* Martin Čihák – vedoucí týmu makroekonomických analýz Komerční banky; CERGE UK; člen výkonného výboru ČSE

LITERATURA

- BRENNAN, G. – BUCHANAN, J. (1985): *The Reason of Rules. Constitutional Political Economy* (Cambridge University Press), 1985.
- BUCHANAN, J. (1975): *The Limits of Liberty. Between Anarchy and Leviathan*. The University of Chicago Press, Chicago/London, 1975.
- BUCHANAN, J. (1979): *What Should Economists Do?* Liberty Press Indianapolis, 1979.
- BUCHANAN, J. M. – TULLOCK, G. (1965): *The Calculus of Consent*. Ann Arbor, 1965.
- HOBBS, T. (1969): *Leviathan*. Washington Square Press, 1969.

SUMMARY

JEL Classification: A11, B25, B40, D70

Keywords: constitutional economics – public choice – methodology

Constitutional Economics

Martin ČIHÁK – Komerční banka, a.s., Prague; CERGE, Charles University, Prague; Member, Executive Board of the Czech Economic Association

This article summarizes the main points discussed at the seminar „Constitutional Economics: Cinderella in the Czech Economic Community“ held by the Czech Economic Association in February 2000. The main speaker at the seminar was Prof. Karel Kouba (Faculty of Social Sciences, Charles University, Prague), who characterized constitutional economics as a still relatively new and promising research program. The ensuing discussion concerned several topics, including the relationship between public choice theory of political decision making and constitutional economics, and the failure of economists as advisers to politicians.